

FoU-oppgave

Samfunnskritikk, medborgerskap og forskningsmetode for samfunnsfag (5-10)

Fremstillingen av kjønn og seksuelle orienteringer i lærebøker i samfunnsfag

---

I believe in equality for everyone

-Mahatma Gandhi

Kandidatnavn: Synne Bråthen

Emnekode: 3511

Semester: Vår2022

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

FNs bærekraftsmål nummer 5 er å oppnå likestilling mellom kjønnene. For at Norge og verden skal kunne oppnå dette målet må vi utdanne verdensborgere som har med seg verdier og holdninger som motiverer og engasjerer til arbeid for dette. Her har skolen et ansvar for å tenne denne gnisten hos elevene. Dette, sammen med NOUen *Jenterom, gutterom og mulighetsrom* har inspirert meg til å skrive en oppgave om hvordan likestilling mellom kjønn og seksuelle orienteringer belyses i lærebøker i samfunnsfag for mellomtrinnet.

Problemstillingen for oppgaven er: «Er likestilling mellom kjønn og seksuelle orienteringer belyst i lærebøker i samfunnsfag for mellomtrinnet?». Målet med oppgaven er å se på hvordan kjønn og seksuelle orienteringer blir fremstilt i lærebøkene, samt utviklingen fra LK06 til LK20.

Den metodiske tilnæringsmåten er en lærebokanalyse av tre samfunnsfagbøker for mellomtrinnet. To av de er fra LK06, henholdsvis Gaia og Midgard og en er fra LK20, Relevans. Analysen er av både tekst og bilde. Det teoretiske utgangspunktet er kjønnsteori, teori om heteronormativitet samt likestillingens plass i overordnet del av læreplanen og i læreplanen for samfunnsfag.

Utviklingen i lærebøkene fra LK06 til LK20 viser at ekteskap og familieformer med utgangspunkt i en forventning om at de fleste er heterofile i større grad var til stede i bøkene fra LK06 enn i LK20. Overordnet del sier at likeverd og likestilling er verdier som er kjempet for og som fremdeles må forsterkes. Lærebøkene belyser i liten grad veien vi må gå for å oppnå fullstendig likestilling.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
1. Innledning	4
1.1 Avgrensning av oppgaven	5
2. Teori.....	5
2.1 Kjønn og seksualitet i læreplanen.....	5
2.1.1 Overordnet del (2017)	5
2.1.2 Læreplaner i samfunnsfag (LK06 til LK20).....	6
2.2 Kjønnsteori.....	7
2.2.1 Likestilling mellom kjønn	8
2.3 Heteronormativitet.....	9
3. Metode	9
3.1 Lærebokanalyse.....	9
3.2 Bildeanalyse	10
3.3 Utvalg av kilder.....	10
4. Analyse	11
4.1 Presentasjon av lærebøkene	11
4.1.1 Midgard 6	11
4.1.2 Gaia 7	12
4.1.3 Relevans 8	12
4.2 Tabeller: sammenligning av bøker	13
4.2.1 Tabell 1: Forventninger til kjønn	13
4.2.2 Tabell 2: Heteronormativitet	14
5. Drøfting	15
6. Konklusjon.....	18
7. Referanseliste.....	19

1. Innledning

Dagen man blir født får man et navn av foreldrene sine, og det navnet sier noe om det biologiske kjønn du tilhører. Hvilke navn som gir assosiasjoner til hvilket kjønn, avhenger av hvilket kjønn det navnet har tilhørt over tid i et samfunn. Det ligger et sett med forventninger til et navn. Heter du Ida forventes det noe annet av deg enn om du heter Abdul. Gjennom livet navigerer man seg gjennom en rekke forventninger og hvordan man forholder seg til dem former deg som menneske. Når Ida blir 12 og besteforeldrene spør om det ikke er noen søte gutter i klassen, er det allerede lagt en forventning på Ida om hvilken seksuell orientering hun har.

De siste årene har vi sett et økende fokus på individets rett og frihet til å utvikle seg uten at andres forventninger og forutinntattheter skal prege den utviklingen. Formålsparagrafen beskriver verdier som skal virke samlende for Norge som samfunn (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.3). Begreper som likestilling, likeverd, antidiskriminering, nestekjærighet og inkludering er noen av de verdiene som presenteres (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.5). At man uansett kjønn og seksualitet skal kunne uttrykke og utvikle sin identitet som et likestilt og likeverdig menneske er rettigheter som fremdeles må ivaretas og forsterkes (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.4) Overordnet del vektlegger at skolen har et særskilt ansvar for å legge til rette for at elevene i skolen skal bli deltakende samfunnsborgere. Skolen skal utdanne demokratiske medborgere med respekt og toleranse for samfunnets mangfold.

Likestillingsdimensjonen er vektlagt i skolens formålsparagraf og lærebøker bør derfor vurderes ut fra et likestillingsperspektiv. Kjønnsdimensjonen i lærebøkene er av betydning fordi lærebøker formidler kultur og bidrar til å forme både kunnskap og holdninger. Det er derfor viktig at lærebøkene ikke fremstiller stereotyper av kjønnsforskjeller (Sætre, 2015, s.144). De fleste skoler benytter seg av lærebøker i undervisningen og en forutsetning for at elevene skal få undervisning som gjør de til tolerante og respektfulle samfunnsborgere er at de blir presentert for mangfoldet i samfunnet gjennom lærebøkene.

Med utgangspunkt i dette har oppgaven til hensikt å svare på følgende problemstilling:
«Er likestilling mellom kjønn og seksuelle orienteringer belyst i lærebøker i samfunnsfag for mellomtrinnet?»

1.1 Avgrensning av oppgaven

Ungdom tilbringer mye tid på skolen og undervisningen som blir holdt for dem tar ofte utgangspunkt i lærebøker. For å svare på problemstillingen skal jeg gjøre lærebokanalyse av 3 bøker i samfunnsfag for 7.trinn. Analysen min fokuserer både på likestilling mellom kjønnene og likestilling mellom kjønnsidentiteter og seksuelle orienteringer. I det sistnevnte tar jeg utgangspunkt i teori om «heteronormativitet».

#UngIDag er et utvalg som ble oppnevnt i 2018 og som hadde i oppgave å utrede likestillingsutfordringer barn og unge møter i hverdagen. Arbeidet deres finner vi nå i utredningen *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*. Et av funnene knyttet til forventninger til kjønn fra familien viser at gutter i større grad blir motivert til å legge inn en innsats for skolearbeidet, mens jenter i større grad blir «dempet» så de ikke skal slite seg ut (NOU 2019:19). En studie som #UngIDag-utvalget trekker frem viser at jenter som velger høyere utdanning opplever å bli møtt med bekymringer for hvordan de skal klare å kombinere jobb med morsrolle. Guttene opplever ikke å bli møtt med samme bekymringer, så mye tyder på at det er forventninger til tradisjonelle kjønnsroller som ligger til grunn (NOU 2019:19).

Analyser av læreplaner fra ulike tider kan vise tydelig hvordan normer og oppfatninger endrer seg over tid (Røthing, 2020, s.80). I tillegg til å se på fremstilling av likestilling av kjønn og seksualitet i hver av læreoppgavene ønsker jeg også å se på om det har skjedd en endring fra LK06 til LK20. Studier som har blitt brukt som bakgrunn for denne oppgaven tar ofte utgangspunkt i et bilde av at tidligere lærebøker har presentert et heteronormativt bilde av kjønn for elevene. I denne oppgaven ønsker jeg å studere nyere lærebøker for å se på om dagens lærebøker i større grad er med på å fremme åpenhet og toleranse ovenfor et mangfold av kjønnsuttrykk og kjønnsidentiteter i samfunnet.

2. Teori

2.1 Kjønn og seksualitet i læreplanen

2.1.1 Overordnet del (2017)

Fra opplæringslovens formålsparagraf: Opplæringa skal bygge på grunnleggende verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfrihet, nestekjærlighet, tilgivelse, likeverd og solidaritet, verdier som og kommer til

uttrykk i ulike religioner og livssyn og som er forankret i menneskerettighetene (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.2). Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfold og vise respekt for den enkelte sin overbevisning/forståelse. Opplæringen skal fremme demokrati, likestilling og vitenskapelig tenkemåte (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.3). Skolen og lærebedriften skal møte elevene og lærlingene med tillit, respekt og krav og gi de utfordringer som fremmer danning og lærelyst. Alle former for diskriminering skal motarbeides (Opplæringsloven, 1998, §1-1).

1.1 Menneskeverdet

Skolen skal sørge for at menneskeverdet og de verdiene som støtter opp om det, legges til grunn for opplæringen og hele virksomheten. Likeverd og likestilling er verdier som er kjempet for gjennom historien, og som fortsatt må ivaretas og forsterkes (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.4). Alle elever skal behandles likeverdig, og ingen elever skal utsettes for diskriminering (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.4).

1.2 Identitet og kulturelt mangfold

Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.5).

2.1.2 Læreplaner i samfunnsfag (LK06 til LK20)

Læreplankode SAF1-01 (Dette var gjeldende læreplan da to av lærebøkene jeg analyserer ble utgitt) Gyldighet (fra 01.08.2006-31.07.2010)

Formålet med samfunnsfaget er å medvirke til forståelse og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling og til aktivt medborgerskap og demokratisk deltagelse. Faget skal stimulere til utvikling av kunnskap og det kulturelle mangfoldet i verden i fortid og samtid (Utdanningsdirektoratet, 2006, s.2). Faget skal gjøre individet bevisst på hvordan det sosiale fellesskapet påvirker holdninger, kunnskaper og handlinger, og hvordan den enkelte kan påvirke fellesskapet og sin egen livssituasjon (Utdanningsdirektoratet, 2006, s.2).

Røthing (2020, s.80) drøfter hvordan likestilling og kjønn behandles i Kunnskapsløftet fra 2006 og i fagfornyelsen som trådte i kraft i 2020. Likestilling nevnes i LK06 to steder. Første gang i formålet til faget samfunnsfag, og det er også det eneste stedet likestilling er nevnt i Læreplan for samfunnsfag. Gang nummer to er i læreplan for religionsfaget. Her står det at faget skal medvirke til forståelse av og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling (Utdanningsdirektoratet, 2006, s.71). Ingen kompetansemål nevner likestilling (Røthing, 2020, s.83).

I 2013 ble det lagt til et kompetansemål i historiedelen av samfunnsfag. Elevene skal kunne beskrive utviklingen av levekår for kvinner og menn og fremveksten av likestilling i Norge (Utdanningsdirektoratet, 2013 i Røthing, 2020, s.83). Dette kompetansemålet ble ikke videreført til LK20.

I LK20 nevnes likestilling i to læreplaner (Røthing, 2020, s.84). En gang etter 7.trinn og en gang etter 10.trinn. Læreplanen vektlegger det juridiske ved likestilling og inviterer ikke til å tematisere kjønnsnormer i samfunnet, ifølge Røthing (2020, s.85).

Skolens behandling av temaer knyttet til kjønn, bør være informert og oppdatert. Når det snakkes om kjønn i skolen handler det om ulike ting, men hovedsakelig om to aspekter: På den ene siden er kjønn i skolen knyttet til de normative føringene for hva skolen skal undervise om kjønn, slik det kommer til uttrykk i læreplanene (Røthing, 2020, s.90). Dette bør også komme til uttrykk i lærebøkene. På den andre siden er kjønn i skolen knyttet til aktører i feltet, for eksempel hvordan gutters og jenters oppførsel fortolkes, hvordan deres skoleprestasjoner fremstilles, hvilke betydninger læreres kjønn tillegges, samt hvilke kjønnsnormer som formidles i skolen. Mye av det som formidles i skolen formidles med utgangspunkt i lærebøkene, så det er derfor viktig at lærebøkene aktualiserer og tematiserer kjønnsnormer.

2.2 Kjønnsteori

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (bufdir, 2015) skiller mellom ulike kategorier av kjønn. Det er biologisk kjønn, som avgjøres av kromosomer, kjønnsorganer og kjønnshormoner. Juridisk kjønn, som er det kjønn du er registrert med i personnummeret og offisielle register og det sosiale kjønn, som er det kjønn du oppfatter deg selv som og som

du sosialiseres inn i. Denne oppgaven har hovedfokuset på det sosiale aspektet ved kjønn og hvordan lærebøkene kan være en påvirkningskraft i sosialiseringprosessen til barn og unge. At miljøet påvirker hvordan individer utvikler og utøver kjønn finner vi innenfor sosialkonstruktivistisk teori om kjønnsidentitet.

En sosialkonstruktivistisk tilnærming er ofte vanlig i samfunnsvitenskapen. Det innebærer å se kjønn og identitet som sosiale forhold. Graden av påvirkningskraft som samfunnet har på individet varierer innenfor konstruktivistisk teori (Røthing, 2014, s.608).

En konstruktivistisk forståelsesmåte forklarer at vi gjør generaliseringer knyttet til kjønn som et uttrykk for at identiteter konstrueres gjennom kulturelt bestemte forestillinger (Røthing, 2014, s.608). Det å være jente og det å være gutt tilegnes noen egenskaper som individene tilpasser seg.

2.2.1 Likestilling mellom kjønn

NOU 2019:19 Jenterom, gutterom og mulighetsrom er en rapport skrevet av #UngIDag-utvalget. Målet med arbeidet var å utrede årsaker til segregering mellom gutter og jenter. Utvalget konkluderer med at «kjønnsnormer bidrar til å begrense individers mulighetsrom alt i tidlig alder». Vil disse kjønnsnormene forsvinne når de ikke nevnes i lærebøkene? (NOU2019:19, s.91).

Likestilling er en sentral norm i den norske skolen (Sætre, 2015, s.144), men et paradoks til det er at det som nevnt i Støren et al (2010) ikke er et like stort fokus på likestilling og at tematikken unnlates å snakkes om i undervisning. (Støren et al, 2010). Skolen skal behandle og møte gutter og jenter likt, og det er viktig at lærere ikke reproducerer tradisjonelle normer og oppfatninger om kjønn (NOU2019:19). Majoriteten av lærere sier til Waagene & Gjerustad (Waagene & Gjerustad, 2015, s.7) at de bruker papirbaserte lærebøker, og det er derfor viktig at lærebøkene fremstiller både kjønn og seksualiteter likestilt, men også bevisstgjør elevene på hvilke forhold rundt likestilling som er i samfunnet.

#UngIDag-utvalget vektlegger at et mål ikke er at oppveksten skal bli kjønnsnøytral.

Hensikten med det er at det å lære om kjønnsforskjeller er en del av oppveksten, og det er en del av det å skape orden å lære om forskjeller på jenter og gutter (NOU 2019:19, s.24). Målet er imidlertid at det skal være rom for et stort mangfold av måter å være kjønn på i

barndommen. Barn og unge skal med andre ord ikke føle at de blir sosialisert og oppdratt inn i en bås de ikke passer inn i. Om skolen skal bidra til å utfordre kjønnsstereotyper og til flere måter å være, gjøre og forstå kjønn på, er det avgjørende at skolen bygger sin virksomhet på god kunnskap om likestilling, kjønn og normkritisk pedagogikk (NOU 2019:19, s.26).

2.3 Heteronormativitet

Heteronormativitet er sentralt i forskningen om seksualitet i skolen (Røthing & Svendsen, 2009, s.40). Uttrykket henspiller at heteroseksualitet fremstår som normalt, naturlig og mest ønskelig, mens andre seksuelle relasjoner fremstår som unormale, merkelige og uønskede. Når heteroseksualitet tas for gitt, blir naturlig nok ikke-heteroseksuelle andregjort. Begrepet knyttes ofte til en teoretisk retning innenfor seksualitetsforskningsfeltet som kalles «skeiv teori» (Røthing & Svendsen, 2009, s.41).

«Den heteroseksuelle matrisen» handler om forventningen til hvordan kvinner og menn skal være heteroseksuelle kvinner og menn. Både forventninger til kjønn og seksualiteten. Når et kjønn tematiseres i klasserommet er det ofte en uuttalt forutsetning at de personene som omtales som kvinner og jenter eller menn og gutter, er mulig seksuelt interessert i hverandre. Heteroprivilegier inngår i det heteronormative og innebærer blant annet det at man ikke trenger å forklare seg for å være heterofil (Røthing & Svendsen, 2009, s.102). Det er privilegiet som omfatter det å være en del av majoriteten.

3. Metode

For å svare på problemstillingen skal jeg benytte meg av lærebokanalyse av 3 ulike lærebøker i samfunnsfag. Måten forventninger til kjønn og seksualitet fremstilles på i lærebøkene avhenger både av hva som står skrevet og hvilke bilder som er inkludert. En lærebok er en multimodal kilde bestående av både tekst og bilde. Analysen vil derfor være av både tekst og bilde. I analysen er det kun fokusert på kapitler fra bøkene som tar for seg tematikker som kjønn, partnerskap, identitet og seksualitet, de andre kapitlene i bøkene er ikke inkludert.

3.1 Lærebokanalyse

I en dokumentanalyse benytter man seg av eksisterende skriftlige kilder, og i mitt tilfelle vil det være lærebøker og allerede publisert forskning. Dokumentanalyse inngår i det som kalles

kvalitativ innholdsanalyse (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2021, s.236). Lærebøker har til hensikt å gjøre læreplanens innhold tilgjengelig for elevene, presentere den aktuelle kunnskapen og benytte seg av bilder på en variert og meningsfull måte (Sætre, 2015, s.139).

Dokumentene jeg skal benytte i oppgaven regnes som sekundærkilder (Johannessen et al, 2021, s.237). Det betyr at forfatterne ikke selv har overvært hendelsene som presenteres, men de presenteres uten fortolkning (Johannessen et al, 2021, s.237). Bøkene vil være relevant fordi de har som formål å presentere aktuell kunnskap til elevene (Sætre, 2015, s.139). Et mangfold av blant annet kjønnsuttrykk og seksuelle legninger vil det, ifølge Overordnet del av læreplanen, være rettferdig å kunne forvente av en lærebok.

Jeg kommer til å benytte meg av en kombinasjon av ideanalyse av innhold og litteraturstudie. Dokumentanalysen skal søke å belyse hvilke ideer som er fremtredende i tekstene (Bratberg, 2017, s.74). Målet vil være å fange opp og filtrere ideer fra tekstene i lærebøkene (Bratberg, 2017, s.74). Det er viktig å bemerke at hvordan lærebøkene oppfattes avhenger av hvem som leser og hvilket formål den leses for. Ingen av lærebøkene er kjent for meg fra før av og jeg har ingen forkunnskaper om noen av bøkene. Alle bøkene vil derfor analyseres med likt utgangspunkt.

3.2 Bildeanalyse

Illustrasjoner i lærebøker fanger barnets interesse og oppmerksomhet. Sinnsinntrykk skapt av bilder gjør det lettere for elevene å huske lærestoffet (Comenius, 2006 i Sætre, 2015, s.146). At bildene i bøkene viser et mangfold av kjønn og seksualitet er derfor av betydning for hvordan elevene oppfatter innholdet i lærebøkene.

3.3 Utvalg av kilder

Ute i praksisfeltet (fra to praksisskoler og en skole jeg har vikariat ved) har jeg sett at det i liten grad benyttes lærebøker fra LK20. Svaret på hvorfor det ikke benyttes er, for det første at det tar lang tid å gjennomføre endringer, samt at økonomiske ressurser ikke gjør det mulig å få tak i alle de nye lærebøkene. Det benyttes imidlertid digitale plattformer samt lærebøker som ble skrevet i henhold til LK06.

Bakgrunnen for valget av lærebøker har jeg tatt med utgangspunkt i Waagene & Gjerustad sin undersøkelse fra 2015. De gjennomførte en undersøkelse hvor de samlet informasjon om hvilke lærebøker som ble brukt i skolen, blant annet i samfunnsfag. Lærerne som svarte ble rekruttert fra skoler rundt om i landet (Waagene & Gjerustad, 2015, s.11). Jeg har valgt å benytte meg av bøkene som ble brukt og brukes på 5-7.trinn. Bakgrunnen for valget er at et færre antall bøker dekker prosentvis større bruksandel blant bøkene på barnetrinnet enn på ungdomstrinnet. Midgard (45%) fra Aschehoug og Gaia fra Gyldendal (24%) benyttes til sammen av 69% av lærerne. Det var omtrent like høy deltakelse av lærere fra 5-7.trinn som 8-10.trinn (Waagene & Gjerustad, 2015, s.15).

Jeg har ikke funnet noen nyere undersøkelser som viser hvilke lærebøker fra fagfornyelsen LK20 som i størst grad blir benyttet. Jeg har valgt å bruke Relevans 7, som ligger ute som leseeksemplar på nettet.

Jeg har valgt å benytte meg av to bøker fra LK06 og en fra LK20 for å kunne gjøre en sammenligning og se om det har skjedd en utvikling i hvordan kjønn og seksualitet presenteres i lærebøkene. Mye har skjedd på årene fra 2006 til 2022, blant annet innføring av partnerskapslov og påfølgende ekteskapslov og #meeto-bevegelsen.

4. Analyse

Analysen starter med en kort presentasjon av de tre ulike bøkene med en gjennomgang av generell inndeling av kapittelet og hvilke hovedtemaer som inkluderes. Deretter presenteres to tabeller som sammenligner hvordan kjønn og seksualitet gjør seg gjeldende i de ulike bøkene.

4.1 Presentasjon av lærebøkene

4.1.1 Midgard 6

Forfattere: Tone Aarre, Bjørg Flatby, Per Martin Grønland og Håvard Lunnan

Utgivere: Aschehoug

Midgard 6 er en samfunnsfagsbok for barnetrinnet som ble utgitt i 2007. Boka dekker målene i Kunnskapsløftet fra 2006. Strukturen på læreboka er en tredeling i delene rød, gul og blå. Den røde delen består av mange bilder og er ment for at elevene skal kunne tilegne seg kunnskap om temaet gjennom visuelt materiale. Gul del utgjør en informasjonsdel, med mer

tekst enn i den røde delen. Den blå delen har til hensikt å gå mer i dybden og inneholder enda mer tekst. Det er fire typer oppgaver til hvert tema, gjøre-, huske-, gruble- og felles-oppgaver. Boka er delt i ni kapitler, og hvert kapittel er igjen delt i fem emner. Det siste kapitlet heter «Bare jeg er jeg» og tar for seg tematikker knyttet til identitet.

Hovedessensen i Midgard er at det er ganske lite tekst i hvert kapittel. Det er sjeldent lange tekster som elevene skal lese.

Første siden i kapitlet presenterer læringsmål. Når elevene har arbeidet med emnet er målet at de skal kunne: samtale om hva som påvirker oss til å bli den vi er, hjemme og ute, gi eksempler på ulike måter å leve sammen, forklare hva det vil si å være heterofil og homofil og gi eksempler på hvordan ulike kulturer kan påvirke hverandre.

Kapitlet tar for seg tematikkene familie og familieformer, kjærlighet, ekteskap og drømmer for fremtiden.

4.1.2 Gaia 7

Forfattere: Dagny Holm, Jens Fredrik Nystad, Ole Røsholdt og Anne-Elisabeth Utklev, Elin Kittelsen

Gyldendal undervisning, 2008

Boka er inndelt i 11 kapitler. I hvert kapittel møter leseren av boka et kapittelbilde som har til hensikt å illustrere de viktigste poengene i kapitlet. En kort tekst gir en oversikt over innholdet og to frittstående tekster i ulik vanskelighetsgrad gir mer informasjon. Hvert kapittel inneholder ordforklaringer, sammendrag, faktaspørsmål og varierte oppgaver. Siste kapittel i boka tar for seg forelskelse og kjærlighet.

Kapitlet starter med en oversikt over hva eleven kan lære om i kapitlet. I kapitlet kan eleven lære om forelskelse, heterofili og homofili, ulike familietyper og om å sette grenser rundt seg selv.

4.1.3 Relevans 8

Vibeke Heidenreich og Marthe Johanne Moe

Gyldendal undervisning

Utgitt 2020

For kompetansemål fra LK20

Boka er en del av læreplanverket Relevans, og dekker målene i læreplanen for samfunnsfag 8-10.trinn etter LK20.

Relevans inneholder førlesingsspørsmål som skal få elevene til å tenke gjennom og reflektere over et spørsmål før de starter arbeidet med kapitlet. Viktige begreper for hvert tema står uthevet og det er ordforklaringer i marginen. Det er refleksjonsspørsmål underveis i teksten og viktige faktaopplysninger finnes i faktabokser. Boka er delt i åtte kapitler. Kapittel 2 heter «Hvem er du?» og tar for seg identitet, utvikling og likestilling.

Kapittelet inkluderer tematikker som omhandler hvordan vi som mennesker blir påvirket av de rundt oss, familieformer, normer, vaner, aktiviteter, arv og miljø, personlighet og kjønnsroller.

4.2 Tabeller: sammenligning av bøker

4.2.1 Tabell 1: Forventninger til kjønn

Tema/Bok	Midgard	Gaia	Relevans
Tekst	Fire 11-åringer blir spurt om hva de ønsker å bli når de blir store. Maria drømmer om å bli lege, Sandra ønsker å kjempe for miljøet, Peder vil bli profesjonell fotballspiller og Amir ønsker bare å leve et liv i fred. Vi ser at jentene har ambisjoner innenfor karriere og miljøvern. Gutten ønsker å bli fotballspiller, noe som er «typisk» for gutter på den alderen. Amir, som det kan tolkes ut fra bilde og kontekst som om kommer fra krig, har ingen ambisjoner utenom å ville leve i et land hvor det er fred.	Det er lite spesifikt som peker mot forventninger til kjønn. Et delkapittel handler om å sette grenser, og det presenteres kjønnsnøytralt.	En underoverskrift er <i>kjønnsroller</i> . Det skrives om at kjønnsrollene var mye tydeligere før, da besteforeldregenerasjonen vokste opp. Videre står det om opprør mot kjønnsroller, og at vi i Norge i dag ikke har så strenge normer for hva jenter, gutter, kvinner og menn kan gjøre og ikke gjøre. Når det skrives om normer, vaner og aktiviteter er det ikke knyttet til kjønn. Det knyttes opp mot

			<p>hverdagslige temaer som bordskikk, tv-vaner og matvaner i familier.</p> <p>Store deler av kapitlet er tilegnet identitet.</p>
Illustrasjoner	<p>Illustrasjonene i boka bærer preg av en forutinntatthet om hvordan jenter og gutter oppfører seg. Den ene jenta på bilde kler seg veldig feminint med kjole og høye hæler og en annen jente innehar et kvinnedominert yrke, nemlig lærer. Guttene er rocka og kule eller fotballspillere.</p>		<p>Illustrasjonene viser flere jenter og gutter. Det er ingen typiske kjønnsforventninger som gjør seg gjeldende på bildene.</p>

4.2.2 Tabell 2: Heteronormativitet

Tema/Bok	Midgard	Gaia	Relevans
Familie	<p>I teksten står det at de fleste i Norge lever i en såkalt kjernefamilie som består av en mor og en far og barn. Det presenteres en normal hvor det er en mann og en kvinne som vanligvis får barn sammen.</p>	<p>Sofie forteller om hvordan det er å vokse opp med to mammaer. Hun beskriver det som uproblematisk. Sofie sier at hun har blitt møtt med toleranse og aksept, men at det kunne vært noe hun kunne blitt mobbet for. Sofie har også måttet forklare gjentatte ganger for medelevene sine at hun har to mammaer og har måttet svare på spørsmål om det.</p>	<p>Det presenteres ikke en typisk kjernefamilie, men skrives om at det i en sosialiseringssprosess ofte er mor, far og søsken som påvirker. Det poengteres at det finnes mange typer familier, og at uansett hva slags familie du vokser opp i, så er det de som påvirker deg mest i starten av livet.</p>
Forelskelse	<p>Det skrives også om at de fleste gutter forelsker seg i jenter og de fleste jenter forelsker seg i gutter. Det at noen er homofile anses da å være mindre vanlig.</p>	<p>Det inkluderes historier om jenter som liker jenter og gutter som liker gutter. I teksten står det at de fleste jenter og gutter forelsker seg i motsatt kjønn, så også i denne læreboka presenteres det</p>	<p>Nevnes ikke eksplisitt.</p> <p>Under delkapittelet om identitetskrise står det om kjønnsstilhørighet og seksuell legning og</p>

		å være heterofil som mest vanlig.	at det kan være noe man kan være usikker på. Teksten er kjønnsnøytral.
Ekteskap	Ekteskap er noe som er forbeholdt mann og kvinne. Et viktig poeng er at boka ble utgitt før det var lov med likekjønnet ekteskap i Norge.	Boka er utgitt etter at ekteskapsloven er innført, så det skrives om at homofile par kan gifte seg på lik linje med heterofile par.	Nevnes ikke.
Illustrasjoner	Parene som presenteres i boka utenom når tematikken er homofili er heterofile par. Når det er tekst om familie viser bilder at både homofile og heterofile par kan stifte familie.	Illustrasjonene viser et mangfold av par, både heterofile og homofile.	Under delkapittelet om kjønnsroller er det to svart-hvitt bilder av heterofile par hvor kvinnen går med kjole og mannen går med dress.

5. Drøfting

Teori om kjønn og heteronormativitet samt hvordan det gjør seg gjeldende i læreplanen for samfunnsfag ligger til grunn for drøftinga som skal svare på problemstillingen om kjønn og seksuelle orienteringer fremstilles likestilt i lærebøker i samfunnsfag for mellomtrinnet. En viktig faktor som er av betydning for drøftinga av utviklingen fra LK06 til LK20 er lovendringer som har skjedd etter at LK06 ble tatt i bruk. Partnerskapsloven av 2009 og at homofile par fikk gifte seg i kirken fra 2017 er viktige lovendringer som kan være av betydning for innholdet i lærebøkene.

I alle bøkene presenteres både homofile og heterofile. Gaia og Midgard søker å belyse variasjoner innen seksuelle orienteringer, men utgangspunktet for samtalen er et heterofilt. I Midgard blir det å være homofil som noe annet, noe som tilsynelatende er utenom det vanlige. Partnerskap mellom homofile presenteres som et alternativ til ekteskap mellom heterofile, en form for etterligning. I det samme kapittelet nevnes det at homofile *også* har like rettigheter som heterofile.

Heteropriviligerier er et begrep som viser til hvilke fordeler man har som en del av majoriteten «de heterofile». I begrepet ligger fordelene ved å ikke måtte forklare seg for å være

heterofil. Den samme tendensen ser vi hos Sofie som er en jente som presenteres i Gaia. Det påpeker at hun blir tolerert av medelevene sine selv om hun har homofile foreldre, men hun har måttet bruke tid på å forklare seg og svare på spørsmål rundt temaet. Elever med heterofile foreldre vil nok aldri bli spurt om hvorfor pappa vil være sammen med mamma og ikke heller foretrekker en pappa.

Måten teksten er skrevet på automatisk at leseren blir en del av en heterofil majoritet som lærer noe om «de» homofile. I forhold til seksuelle orienteringer er det også verdt å nevne at det å være bifil, transseksuell eller andre former for skeiv som ikke er å være homofil ikke nevnes hverken i Gaia eller i Midgard. I *Relevans* nevnes det under identitetskrise at man kan være tvil om man forelsker seg i gutter, jenter, begge deler eller ingen. Det settes imidlertid ikke noen begreper til.

I bøkene fra LK06, særlig i Midgard, finner man både bilder og historier som peker mot at gutter og jenter gjør ulike valg når det kommer til utdanning. På et bilde er det en dame som er lærer. En gutt som intervjues ønsker å bli fotballspiller, mens jenta ønsker å bli lege. #UngIDag-utvalget mener et mål skal være at det skal være rom for et stort mangfold av måter å være kjønn på (NOU 2019:19, s.24). Ved å ta aktive valg som forfatter av lærebøkene når det gjelder hva gutter og jenter som presenteres der ønsker å bli har man en gylden mulighet til å endre holdningene elevene har til hva de selv bør bli og kan bli når de blir voksne (Sætre, 2015, s.144).

I den nye læreboka *Relevans* snakkes det lite til ingenting om forventninger til gutter og jenter. Likevel viser #UngIDag-utvalget sin rapport at «kjønnsnormer bidrar til å begrense individers mulighetsrom i ung alder» (NOU 2019:19, s.91). Når det da ikke snakkes om hvilke forventninger som finnes og elevene ikke blir møtt med dem og får mulighet til å drøfte og reflektere rundt de i klasserommet kan man stille seg spørsmål ved om samfunnsfaget gjør individet bevisst på hvordan det sosiale fellesskapet påvirker identiteten til elevene, slik som nevnes i Kunnskapsløftet fra 2006 (Kunnskapsdepartementet, 2006, s.2).

I LK20 nevnes likestilling i to læreplaner (Røthing, 2020, s.84). En gang etter 7.trinn og en gang etter 10.trinn. Læreplanen vektlegger det juridiske ved likestilling og inviterer ikke til å tematisere kjønnsnormer i samfunnet, ifølge Røthing (2020, s.85). *Relevans*, som er den boka fra LK20 som er analysert i denne oppgaven presenterer tematikkene kjønn og seksualitet på

en nøytral måte. Dersom kjønnsnormer i samfunnet og fordommer mot skeive skal tematiseres i klasserommet er dette noe læreren selv må ta initiativ til.

#UngIDag-utvalget legger vekt på at ved å skape rom for kjønns mangfold, vil man utvide mulighetsrommet til kjønnene (NOU 2019:19, s.24). Om skolen skal bidra til å utfordre kjønnsstereotyper og til flere måter å være, gjøre og forstå kjønn på, er det avgjørende at skolen bygger sin virksomhet på god kunnskap om likestilling, kjønn og normkritisk pedagogikk (NOU 2019:19, s.26). I læreboka *Relevans* snakkes det om normer, men da om normer knyttet til mobilbruk ved bordet, generell bordskikk. Det legges altså ikke opp til at man skal diskutere normer om kjønn.

Røthing (2020, s.83) peker på at det ikke er noen kompetansemål i LK20 som nevner likestilling. Man kan det spørre seg om det anses som allerede oppnådd? I boka *Relevans* fra LK20 er det ikke fokusert noe på kjønnsnormer, noe som kan understøtte en antagelse om at likestilling anses som oppnådd og derfor ikke er nødvendig å tematisere. Imidlertid konkluderer NOU2019:19 med at kjønnsnormer bidrar til å begrense individers mulighetsrom alt i tidlig alder (NOU2019:19, s.19). Likestilling knyttet til seksuelle orienteringer er heller ikke oppnådd. Tall fra 2015 viser at ord som «homo», «lesbe» og «soper» hyppig blir brukt som skjellsord i skolegården. På spørsmål om hvem disse ordene rettes mot er det hyppigst at de blir rettet mot venner, og som nest hyppigst personer de misliker (Bufdir, 2015). Det kan tyde på at det både brukes som vennskapelig erting, men også med hensikt å såre. Når både likestilling mellom kjønn og seksuelle legninger fremdeles er utfordringer vi finner i samfunnet vil det være synd om det ikke belyses i klasserommet slik at elevene kan få økt bevissthet og kunnskap om dette. For å kunne stille seg kritisk til forholdene i samfunnet krever det at elevene har kunnskap om de eksisterende forholdene. Dette er en del av skolen sitt ansvar og skulle gjerne blitt gjenspeilt i lærebøkene.

Analysen av lærebøkene viser at det har skjedd en endring i fremstilling av likestilling fra bøkene fra LK06 til LK20. Bøkene fra LK06 presenteres i større grad heteronormativt, og har med flere stereotypiske bilder knyttet til det å være gutt og det å være jente. *Relevans* presenteres veldig nøytralt, og problematiserer aldri forventninger til kjønn og seksuell identitet. Vi vet (#UngIDag-utvalget) at det fremdeles legges føringer i stor grad for hvordan jenter og gutter bør oppføre seg. Boka stiller derfor krav til at læreren selv kan ta opp dette i klasserommet. Når det er snakk om normer er det snakk om normer på en veldig hverdagslig

måte, i at det knyttes til bordskikk. Normer knyttet til kjønn og seksualitet nevnes ikke, men bør være en diskusjon i klasserommet. Det krever derfor at læreren selv tar initiativ til en slik samtale.

6. Konklusjon

Sætre (2015, s.144) skriver at likestilling er en sentral norm i den norske skolen og at lærebøkene har et ansvar for å formidle denne normen. Med utgangspunkt i tre lærebøker i samfunnsfag har jeg i denne oppgaven sett på om bøkene fremstiller kjønn og ulike seksuelle orienteringer likestilt og på utviklingen fra et kunnskapsløfte til et annet. Hensikten var å svare på problemstillingen: «fremstilles kjønn og seksuelle orienteringer som likestilt i lærebøker i samfunnsfag for mellomtrinnet?»

I bøkene fra LK06 er utgangspunktet for det som skrives om seksuelle orienteringer at det mest vanlige er å være heterofil. Det å være homofil, ingen andre former for seksuelle orienteringer nevnes, er noe annet og mindre vanlig. I illustrasjoner og tekst finnes det også stereotypiske forventninger til kjønn. Bøkene presenterer hverken kjønn eller seksuelle orienteringer likestilt. I boka Relevans fra LK20 ligger det ingen forventninger til kjønn hverken i tekst eller bilde. Det snakkes om normer på en overordnet måte som ikke går inn på normer knyttet til kjønn og seksualitet. Familieformer nevnes, men da med et fokus på hva familien betyr for hver enkelt og ikke hvem familien består av. I boka nevnes også flere former for seksuelle orienteringer, ikke bare homofili.

Det har skjedd en tydelig utvikling fra bøkene fra LK06 til LK20. I Relevans fra LK20 legger boka færre føringer om hva som ligger i en vanlig familie eller hva det vil si å være gutt eller jente. Jeg kan da konkludere med at boka presenterer kjønn og seksuelle orienteringer likestilt. Imidlertid vil jeg påpeke at #UngIDag-utvalget i sin rapport skriver om at likestilling ikke er oppnådd mellom kjønnene. Boka belyser heller ikke hvordan heteronormativitet gjør seg gjeldende i samfunnet. Jeg ønsker derfor å stille spørsmålstegn ved om det at boka ikke påpeker forventninger til kjønn eller seksualitet gjør at den er likestilt? Når læreboka ikke belyser disse forholdene, vil man da kunne utvikle videre og oppnå et likestilt samfunn?

Ingen av bøkene belyser forholdene som ligger til grunn for hvorfor vi ikke har et fullstendig likestilt samfunn i dag. Lønnsforskjeller og variasjoner i utdanningsvalg mellom kvinner og menn, diskriminering av skeive og forhold utenfor Norge er noe jeg savner i lærebøkene. Jeg vil derfor avslutte med et ønske til forfatterne av den neste læreboka i samfunnsfag. Belys veien vi har å gå for å oppnå et likestilt samfunn slik at neste generasjon kan arbeide videre med å utjevne skeiv maktbalanse både i hjemmet og i samfunnet, samt å arbeide mot vold og diskriminering.

7. Referanseliste

Aarre, T., Flatby, B. Å., Grønland, P. M., & Lunnan, H. (2007). *Midgard 6. Samfunnsfag for barnetrinnet*. Oslo: H.Aschehoug & Co.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir.no) (2015, 12.mars) *Kjønns mangfold*. Hentet fra: https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/K/Kjonns mangfold/

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir.no) (2015, 12.mars) *Kjønn*. Hentet fra: https://www.bufdir.no/lhbt/lhbt_ordlista/k/kjonn/

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir.no) (2015) *Homo som skjellsord i skolen*. Hentet fra: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtiq/Skole_og_utdanning/Homo_som_skjell_ord_i_skolen/

Bratberg, Ø. (2017) *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Cappelen Damm Akademisk

Heidenreich, V & Moe, M.J. (2020) *Relevans 8. Samfunnsfag for ungdomstrinnet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Holm, D., Nystad, J. F., Røsholdt, O., & Utklev, A.-E. (2008). *Gaia 7. Samfunnsfag for barnesteget. Elevbok*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Johannessen, A., Tufte, P.A., & Christoffersen, L. (2021) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: abstrakt forlag.

NOU2019:19 (2019) *Jenterom, gutterom og mulighetsrom – likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Oslo: Kulturdepartementet.

Opplæringsloven. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringsloven). (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Røthing, Å., & Svendsen, S. H. (2009). *Seksualitet i skolen. Perspektiver på undervisning*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Røthing, Mangfoldskompetanse. Fullfør kilde!!!

Røthing, Å (2014) *Kjønn, normer og identiteter i skolen*. I Stray, J.H & Wittek, L (red.) (2014) *Pedagogikk – en grunnbok*. (s. 599- 618) Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Sætre, P. J. (2015). Vurdering av lærebøker. I R. Mikkelsen, & P. J. (red.), *Geografididaktikk for klasserommet* (ss. 139-159). Oslo: Cappelen Damm AS.

Utdanningsdirektoratet (2006) *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-01)*. Hentet fra: <https://www.udir.no/kl06/SAF1-01>

Waagene, E., & Gjerustad, C. (2015) *Arbeidsnotat 12/2015: Valg og bruk av læremidler*. Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning. Hentet 17.februar 2022. Hentet fra: https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/forskningsrapporter/Valg_og_bruk_av_laremidler